روښانې لیکنې

لیکوال

حبیب الله رفیع

ارزانې پښتو ادبي ټولنه خوږیشکی (نوبنار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د ارزاني پښتو ادبي ټولنې خوګياڼي د مطبوعاتو سلسله (٦)

روښانه لیکنې

لیکوال

حبیب الله رفیع

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خوګیاڼي (ننګرهار)

۱۹۸۹ ع

ketabton.com - The Digital Library

دکتاب نوم: روښاني ليکنې

دليکوال نوم: حبيب الله رفيع

دکاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي

دخپرېدو کال: ۱۹۸۷ع

دپريس نوم: جدون پريس پښور

دچاپ شمېر:

بيه: ۱۵/- روپۍ

ketabton.com - The Digital Library

ترون

د پښتو د تاند شاعر، تپاند لیکوال

او

د ارزانی خوېشکي د ادبي میراث پالونکی

کران

عبدالله جان عابد خوېشکي

په

نوم

«ح - رفیع»

ketabton.com - The Digital Library

فهرست

سرلیک	مخ
	۱
[۱] د روښانی لیکنو موخه او هدف	۲
[۲] د روښاني لیکنو ارښښت او خصوصیت	٤
[۳] د روښانی لیکنو نایابي او کمیابي	۸
[٤] د روښانی لیکنو پېژندګلوي	۱۰
(۱) د روښان خپلې لیکنې او آثار	۱۱
۱- پښتو رسم الخط	۱۲
۲- صراط التوحید	۱٤
۳- مقصود المؤمنین	۱٦
٤- فخرالطالبین	۱۷
۵- خیرالبیان	۱۸
٦- حالنامه	۲۱
۷- د روښان یو بل موري تألیف	۲۳
۸- مکتوبات	۲٤
۹- واجیدی شلوک	۲۵

ketabton.com - The Digital Library

سرلیک	مخ

۱۰- د روښانانو شعرونه	۲٦
۱۱- سرودونه	۲۸
۱۲- فرحت المجتبیٰ	۲۹
(۹) - خورپانه	۳۰
(۲) روښان ټوله لیکنې	۳۱
۱۳- رساله غوثیه	۳۱
(۳) د روښان د پیروانو لیکنې	۳۳
(۱) ارزانی	۳۳
۱٤- د ارزانی د پښتو دیوان	۳۵
۱۵- د ارزانی بې نومه مجموعه	۳۸
۱٦- د حضرت رسول خوب	۳۹
۱۷- د ارزانی نثر	٤۰
۱۸- څلور رما	٤۱
۱۹-۲۰-۲۱- د ارزانی عربي، فارسي او هندي شعرونه	٤۲
۲۲- د ارزانی مکتوبات	٤۳
(۲) ملا عمر	٤٤
۲۳- د ملا عمر شعرونه	٤۵
(۳) علی محمد	٤۵
۲٤- د علی محمد شعرونه	٤٦
(٤) میرزاخان انصاری	٤۷

ketabton.com - The Digital Library

سرلیک	مخ

۲۵- د میرزاخان انصاري دیوان	٤۷
(۵) دولت لواڼي	٤۹
۲۶- د دولت دیوان	٤۹
(۶) علي محمد مخلص	۵۰
۲۷- حالنامه	۵۱
۲۸- د علي محمد مخلص دیوان	۵۲
۲۹- رساله	۵۲
(۷) واصل روښاني	۵۳
۳۰- د واصل پښتو دیوان	۵۳
۳۱- د واصل الفنامې	۵٤
۳۲- د واصل دري شعرونه	۵٤
(۸) خواجه محمد روښاني	۵۵
۳۳- د خواجه محمد شعرونه	۵۵
(۹) کریمداد	۵۶
۳٤- د کریمداد پښتو شعرونه	۵۷
۳۵- د کریمداد پارسي شعرونه	۵۷
(۱۰) قادرداد روښاني	۵۸
۳۶- د قادرداد شعرونه	۵۸
(۱۱) اورکزی	۵۹
۳۷- د اورکزي شعرونه	۶۰

افتتاحیه

د ازادي پښتو ادبي ټولنې خویشکي په منشور کې دا خبره هم لیکلې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې تر خپله وسه د پښتو ادب په لمنه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او سائنسي علوم او فنون راځایوي، او د دې لړکې به د ټولنې د ملګرو نه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او ادیبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

د ازادي پښتو ادبي ټولنې د پاره دا د ډېر د فخر او ناز خبره ده چې د دې لړکې مونږ د ټولو نه اول د بړې او کوزې پښتونخوا د پښتو ژبې د یو ځلمي، ژباړن، معتمد، مایه ناز او قدرناک ورځپاڼوال ښاغلي حبیب الله رفیع وردګ یوه رساله "روښاني لیکنې" کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاري د یاد په لړکې په یو نړیوال سیمینار کې وړاندې کړې وه، خپروو.

د دې لړۍ ازادي پښتو ادبي ټولنه د حبیب الله رفیع صیب نه د دې زړه ورتیا ډېره ډېره منته کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققین به د رفیع صیب په تقلید کې زمونږ مزید حوصله افزائي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د مینانو او لوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی به زمونږ د دې کار او رسالې ته په درنه سترګه وګوري او مخ په وړاندې د تلو همت به راکړي.

والسلام

پرویز مهجور خویشکي

صدر

ازادي پښتو ادبي ټولنه خویشکي ۲۳ اکتوبر سنه ۱۹۸۶ء

ketabton.com - The Digital Library

سریزه

روښان پیر (۹۳۱-۹۸۳هـق) په خپل دیني، ملي او سیاسي غورځنګ کې د بېزارۍ او سرتېرۍ ملګري درلودل چې له دوی څخه ارزاني روښاني تر بایزید راوروسته ددې ډلې دوهم مشر ؤ او د روښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه کې یې پاخه او ښوروکار ونه اوچت کړي دي.

ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحریري اسنادو په رڼا کې ددې ویاړ هم لري چې دده دیوان د پښتو لومړنی لاس ته راغلی بشپړ دیوان دی او له ده نه دا سلسله راپیلېږي.

نو د خوښۍ درنو ادبي ملګرو ته مبارکي وړکوم چې د پښتونخوا ددې لوی روحاني، سیاسي او ادبي شخصیت-

ketabton.com - The Digital Library

د نامه د تراث ژوندي کولو له پاره يې د ده په نوم ادبي ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي هلوځلو سربېره د دې ټولنې له خوا ادبي کتابونه او د کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپرې وې.

نه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د «ارزانی خوښکی» په ياد د يوې ښې غونډې (سيمينار) تابيا هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

د وولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو لوی نړيوال (عالمی) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه ما هم په دې سيمينار کې علمي غړيتوب درلود او د «ښناني ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واورول شوه، دفاع ترې وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او وروسته په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب او اهتمام افتخار يې زما په غاړه ؤ خپره شوه، مونږ تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې- بېلې په کتابي بڼه هم خپرې کړو، نو ځکه مو په کتاب سربېره دا مقالې د بېلو بېلو جزوو په بڼه هم چاپ کړې، خو د ناوړه حالاتو له امله هماغلته په مطبعه کې پاتې شوې او نشر نه شوې.

تقدير داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې ځانګړې خپرول د ارزانۍ خوښکي ادبي ټولنې له خوا ترسره شي، همداوو-

ketabton.com - The Digital Library

چې دوی له مانه د ارزاني خویشکي د سمینار له پاره رساله
وغوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار دیاره
د روښاني لیکنې رساله ورته وړاندې کړه .

ما دا رساله داسې وخت لیکلې چې د روښانیانو ډېر
آثار لا په لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیا نوی نظر
پرې وکړ او په دې برخه کې نوي موندل شوي موا د
مې پرې ور زیات کړل خو له دې ټولو سره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لا نیمګړی دی ، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی نو ډاډه کوم او په
همدې ډاډ یې د روښانیانو لوستونکو مخې ته ږدم ، د تېروتنو
بخښنه غواړم او د ارزاني خویشکي ادبي ټولنې ته یې د
« برګ سبز تحفهٔ درویش » په بنا وړاندې کوم ، څو یې ـ
تاسو د روښانیانو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي .

په مینه

ح ـ رفیع

پېښور ، کوز تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ش ۲/۱۰/۱۹۸۶ع

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

په دې کوچني اثر کې موږ تاسې ته د روسياني ادبي مکتب هغه آثار په لنډه ډول درپېژنو چې تر اوسه پاتې، پېژندل شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي.

داسې ښکارېږي چې د زمان تونده وبادونو د دې ادبي ګلزار ډېر تاند ګلونه شو په شوکړي او له بې رحمه سېليو سره وړي دي او ياپې هم د ورکې غېږې ته سپارلي چې دلتهون انتظار باسي.

موږ دا هم غنيمت ګڼو او په لنډه ډول تاسو درانه لوستونکي ورسره اشنا کوو.

[۱]

د روښاني لیکنو موخه او هدف

په دې خبره ټول مؤرخین یو خوله دي چې د روښانیانو د مبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکۍ او ملي حاکمیت ترلاسه کول او د دې مېړني ملت له غاړې نه د استعمار د ځغ لرې کول وو، خو د دې سیاسي ډګر په څنګ کې د وی د ادب او عرفان په ډګر کې هم سرلاري وو او د کار ابتکار یې په لاس کې و، د وی سربېره پر دې چې د تصوف تر وېښته نري مسائل څېړلي پېچلو لیکنو کې یې خپله ملي موخه او هدف هم تعقیب کړی دی او پښتانه یې دې ته هڅولي چې یو ملي حکومت او مرکز ولري.

پیر روښان داسې وخت په نړۍ سترګې وغړولې چې په هند کې د پښتنو لودیانو تهولواکي نه منځه تللې وه او د بابر له خوا چې د ډیلي پرتخت ناست و پښتانه له هنده ایستل کېدل او په دې لړ د کې د ده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنی ماشوم و —

ketabton.com - The Digital Library

«کامي کړام» ته راغله (۱).

همدارنګه چې بایزید روښان ولیدل چې کوډګاني حاکمانو یوه ورځ پښتنه مېرمن ونیوله او د دې وېښتان یې د ژرندې له پله سره وتړل، چې ژرنده به څرخېده نو دا به هم ورسره چورلېده (۲)، دې پېښې هم د بایزید پښتني احساسات راوپارول او د دې ظلم او تېري په مقابل کې یې له قیام ته بله لاره ونه لیده نو هماغو چې لاس په کار شو او د ژوند تر پایه پورې یې په مېړانه له دښمنو سره مبارزه او مقابله وکړه.

روښانیانو سربېره پر دې چې له دښمنو سره د ټکر جنګونه وکړل، د دوی په لیکنو کې هم دا هدف تعقیب شوی چې په ټولو روښاني لیکنو کې ځای په ځای دا هدف کله په صراحت او وانه خوله او کله بیا د رمز او اشارې په ژبه لیدل کېږي، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه څرګندېږي چې په تیراه کې یې د خپل ملي نهضت له پاره مرکز وټاکه، مالیه یې واخیسته او د روښانیانو پخپل نامه سکه هم ووهله (۳).

---

(۱): حالنامه د بېلو-بېلو اخځونو له خولې.

(۲): معارف، ۱۹ ټوک، ۴۳۵ مخ، د پښتو ادبیاتو تاریخ له خولې.

(۳): مخزن، قلمی نسخه، ۱۱۴۲ هـ ق کال.

[۲]

د روښاني ليکنو ارزښت او خصوصيت

د روښاني ليکنو ارزښت له دې نه اټکلولای شو چې د دې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوې تيږې کېښودل شوې او د ادب هم د بڼې او فورم او هم د موضوع او محتوی له پلوه په نويو لارو روان شو.

د بڼې له پلوه دا دي چې د په لاس کې معلوماتو له مخې:

- د خيرالبيان په وسيله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر بنسټ کېښودل شو.
- او زاني روښانيو لومړی ځل په پښتو کې يو بشپړ ديوان سپر بښود.
- دولت لواڼي روښاني او لومړی ځل په پښتو کې د عروض تطبيق وکړ (۱).

---

(۱) د تفصيل له پاره وګورئ: د دولت ديوان، سريزه د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد ليکنه.

ketabton.com - The Digital Library

- روښانی شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنامې پیل کړې.
- د وی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیانه بدلولو پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱) او داسې نور...

همداراز د موضوع او محتوی له پلوه د دوی په آثارو کې په اسلامي تصوف نوې زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت،
- طریقت،
- حقیقت،
- معرفت،
- قربت،
- وصلت،
- وحدت او
- سکونت.

اته پوړې وټاکلې چې ټول به یو څوک له په دې لار روان شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف دا پوړې ونغښتلې او وڅیړلې.

د دوی ادبي قدرت دومره زیات و چې مخالفینو یې هم له لیاقت او قدرت نه سترګې نشوې پټولای او اخوند درویزه چې د دوی لوی مخالف دی او د ګورګاني سلطنت په لمسه یې په دوی د کفر ټاپې لګولې دی، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

---

(۱): د تفصیل له پاره وګورئ: ادبی ستوري، دلیکونکی تالیف، ۱-۱۷ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

معرّف دی او پخپلو آثارو کې یې ځای په ځای د دوی د لیاقت یادونه کوي.

اخوند درویزه د بایزید روښان په باب کله چې په کابل کې بندي ؤ وایي:

«اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نمود که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... »(۱).

په مخزن کې وایي:

«بایزید ډېر په عقل پوره ؤ، د دنیا عقل یې ډېر ؤ، هوښیاري او خبرګي یې ډېره ندده وه ...»(۲).

«داتاریک یوحکمتی ؤ، کل دفتر دشریعت یې پخپل لاس کړه»(۳)

همدارنګه دارزاني په باب وایي:

«... وارزانی چون شاعر تیزفهم و فصیح زبان بود در انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی بیان کرده ... »(٤)

د روښانیانو ادبي مترو (قدرت) له دې نه هم معلومولای شو چې درویزیان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور وو چې د دوی لاره ونیسي، درویزه مخزن د ده د آثارو په

---

(۱): تذکرة الابرار والاشرار، ادارهٔ اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) (۳) (۲): مخزن قلمی نسخه، په ۱۱۴۲ ه ق کال کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکوال د کتابتون.

(٤) تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

پیروی او رقابت په مسجع نثر ولیکه او حتی اعتراف یې وکړ:

«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع (؟) و علم و علماء میکرد و شعرهای لایعنی به افغانان می نمود پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد ...» (۱)

او هم یې دده د فارسي آثار ولکه صراط التوحید، حالنامې او نور په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبین او نور ولیکل او هم دده پیروانو د ارزانی، مخلص، میرزا، دولت او نورو روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنامې وکښلې.

د روښاني لیکنو اهمیت د ژبې او ویي (لغاتو) له پلوه هم ډېر زیات دی، ځکه ددوی په آثارو کې ډېر زیات ډېر داسې سوچه او په زړه پورې ویي (لغات) راغلي چې اوس له ژبې نه وتلي او ورک شوي دي، حتی که یوازې د روښاني آثارو له ویو نه قاموس ترتیب شي یو لوی قاموس کېږي.

---

(۱): مخزن (سرینه) قلمي نسخه.

ketabton.com - The Digital Library

[۳]

د روښانې لیکنو نیاوتي او کمیابي

له تاریخي سندونو څخه دا هم ښکاري چې د روښانیانو ډېره لویه ډله وه او د دې ډلې نیات عالمان او پوهان لیکوالان او مؤلفین وو خو د دوی لیکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله د روښان د لیکنو په لړ کې چې په تاریخي سندونو کې یادې شوي، داسې لیکنې شته چې یوازې نوم یې پاتې دی او نوره یې پته نښته او هم دا ارزانې ډېرې لیکنې تر اوسه ورکې دي او یوازې په نامه یې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې د روښانیانو له دې کبله چې د روښانیانو د منطق په مقابل کې یې منطقي قوت نه درلود او هم په روښانې لیکنو کې د دروېزیانو له خوا ډېرې لګول شوي تورونه نه موندل کېدل نو یوازینۍ چاره یې دا ولید له چې د دوی آثار محوه کړي او له منځه یې یوسي، په خپله د درویزه ـ

ketabton.com - The Digital Library

په دې باب حکم کړی و :

«... اما غرض از توضیح قصهٔ او (روښان) انکه رساله‌ها وتصنیفهائیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت وجماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) وبدان معتقد نشوند ...» (۱)

داځکه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښانیان دد ښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصًا د روښان د لیکنو یې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د «خیرالبیان» د ساتنې په باب لیکي :

«د میا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنګ کې یواز ې دې له یاره تال و چې د خیرالبیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوې وه، ښځه لبنکرې معطل کې او تر هغې له هغه ځایه ونه خوځېده، څو چې کتاب نه و ور ته راسپد لی» (۲). او هم دیوې جګړې په برخه کې د «مقصود المومنین» د ساتنې حال داسې لیکي :

«په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د بایزید کشر زوی چې و رسره مقصود المومنین و ځان اباسین مته وغورځاوه ...» (۳).

داو د روښاني لیکنو دنا یاو ته علت او داو د روښاني آثارو دپاتې کېدو اعجاز !

---

(۱) : مخزن، قلمي نسخه . (۲) حالنامه، ۲۹۸ پاڼه (پښتو مجله، پښتو اکېډیمي، دوهم کال، څلورمه ګڼه، له اردو انسایکلوپیډیا آف اسلام څخه د ډاکتر محمد شفیع لاهوري د مقالې پښتو ژباړه).
(۳) : حالنامه، (روښانیان یا د مځلو تاریکیان، عبدالاکبرخان اکبر).

ketabton.com - The Digital Library

[٤]

د روښانې لیکنو پېژندګلوي

په دې لیکنه د روښانې لیکنو پېژندګلوي سر ټلو سر لیکونو لاندې وړاندې کېږي :

(۱) : د بایزید روښان خپلې لیکنې او آثار .

(۲) : روښان ډوله لیکنې .

(۳) : د روښان د پیروانو لیکنې .

(٤) : روښاني ډوله لیکنې .

(۱)

د بايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان تر څېره چې د سياست د ډګر ګړندی و
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې وه
او په خپل ناوزګاره ژوندکې يې ډېرې ليکنې کړې چې
ځينې يې پاتې او ځينې يې د زمانې سيليو ورسره وړې دي،
ښې ښکارې ښيي چې د ده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وې
چې اوس يې يا متن په لاس کې دی او يا يې نوم نمونږ غوږونو
ته رارسيدلی دی. په نورو قرينو سربېره اخوند درويزه
خوشحال د ده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ملحد در باب طلب پير رساله‌ها نوشت ...»(۱)

---

(۱) مخزن، قلمي نسخه.

ketabton.com - The Digital Library

"... و رسایل بسیار درباب الحاد تالیف نموده ...."(۱)

همدا راز د خپني نورو ملحدو نو له سبکو نه هم ښکاري چې ده د پښتو ليکنې کړي او د خپل مسلک د تبليغ له پاره يې هڅې خواته استولې دي، ده په خلاورو ښو ليکنې کولای شوې او په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط:

دولت لواڼي د خپل د يوان په يو بيت کې وايي دی:

افغاني لفظ مشکل ؤ لوست کوښن نه شه
ورته وښو کننده د يارلس حرفونه

دا بيت ښکاروي چې پير روښان د پښتو غږ ونو له پاره ځانګړي توري ايښي او ټاکلي دي، سره له دې چې په ځانګړي ډول د روښان د ليک دود د کومه رساله لاس ته نه ده راغلې خو د خير البيان (تفصيل يې وروسته راځي) دوه رکې نسخې په تر لاسه کېدلو سره څرګنده شوه چې د دې نسخې د سر څورلس غونه د ليک دود په باب دي، چې ښايي همدا به دا رساله وي، خو به دې رساله کې د پښتو غږونو راغلي توري.

(۱): مخزن، قلمي نسخه.

ketabton.com - The Digital Library

له دیان لسونه زیات او د پښتو ځانګړي توري له دیارلسو نه کم دي .

دخیر البیان د نسخې په څخنیو څوارلسو پاڼو کې په مجموعي توګه عام توري چې: «ا ، ب ، پ ، ت ، ټ ، ج ، چ ، ځ ، خ ، د ، ډ ، ډ (ټ دال لاندې ټکی چې د اوسنۍ «ډ» غږ یې ښود) ، ذ ، ډ (د دال په منځ کې ټکی چې د اوسني «ړ» غږ یې ښود) ، ر ، ړ ، ز ، ژ (چې د اوسنۍ ژې (ږ) غږ یې ورکاوه) س (سین ته یې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش ، ښ ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، غ ، ف ، ق ، ک ، ګ (د کاف سرته یې کږه ورکړې او بل توری یې هم «ګ» لیکلی چې د تو پیر دلیل یې نشته) ل ، م ن ، ڼ ، و ، هـ ، لا ، ی » دي راغلي او د پښتو د خاصو غږونو توري یې د «چپ ګړ» په کمون د دولسو توري دي او که ههغه مکرر نا پېژندل شوي ګ « چې تو پیر یې نه ښکاري پکې وشمېرو ، نو بیا د دولت له خوا یا د شوي دیارلس حرفونه پوره کېدای شي .(۱)

---

(۱) : وګورئ : دخیرالبیان د عکسي چاپ لومړنۍ مخونه ، ۱۳۵۳ ش .

د اسې ښ ښښي چې د خیر البیان دوهم «ګ» د اورمړي ژبې د یو ځانګړي غږ (صوت) لپاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت دیارلس حرفونه یا دول په ځای دي . (د تفصیل لپاره وګورئ : ز نځیرغه د خوشال بابا ، د لیکونکی تحقیق ، پښتو اکیډیمي ، پېښور ، ۱۹۸۵ ع .

ketabton.com - The Digital Library

د پښتو د ځانګړو غزونو دا ډول تورې په ټولو روښاني لیکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي لکه خیرالبیان، دارزاني، دولت، میرزاخان او نورو دیوانونه او روښاني نسخه چې د اروابناد دوست محمد بړیڅ له کتابتون نه تر لاسه شوې، ټول په همدې لیکدود دي.

۲- صراط التوحید:

صراط التوحید د بایزید روښان بل اثر دی چې په ۹۷۸ هـ ق کال یې په عربي او فارسي لیکلی او د خلیفه دولت په لاس یې اکبر بادشاه ته لیږلی و، څو دی د خپلو مریدانو په حلقه کې شامل کړي، اکبر د دې کتاب په لیدو او لوستلو خوښ شوی و (۱).

د دې کتاب یوه نسخه د پېښور د عجایب کور مهتمم ښاغلي عبدالشکور د پېښور د بالاماڼۍ د فضل صمداني له کتابتون څخه تر لاسه کړې او په ۱۹۵۲ ع کال یې په ۱۱۶ مخونو کې خپره کړې ده.

---

(۱) حالنامه: خیرالبیان، د مولانا قاسمي سریزه، ۷۸ مخ. د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوهم ټوک) د استاد حبیبي، ۲۶۴ مخ. ورکه خزانه (دوهم ټوک) د همیش خلیل، ۱۹ مخ. روښانیان د معنوي تاریخیان، د عبدالاکبر خان اکبر، ۹۴ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

څرنګه چې دکتاب لومړۍ اته مخونه نشته، نو څرګنده نه ده چې په دې کتاب کې اکبر پادشاه ته خطاب شوی او که نه؟ او که شوی په څه ډول؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي.

دکتاب په لومړیو پنځه دېرش مخونو کې یې خپلې څوند پېښې په فارسي لیکلی او په پاتې کتاب کې یې یوه موضوع هم په عربي او هم په فارسي راوړې ده، دخان پېژند ګلوي نه وروسته پاچاهانو ته دربې لارښوونې لیکي، وروسته په لومړي باب کې دشریعت، په دوهم باب کې دطریقت، په درېیم باب کې د حقیقت، په څلورم باب کې دمعرفت او په پنځم باب کې د سکونت خبرې کوي.

استاد حبیبي دصراط التوحید عربي او فارسي دواړه کمزورې ګڼي او وایي چې دی کوښښ کوي چې خپل مقاصد په آیاتو، احادیثو او عربي مقولو ثابت کړي، مګر هغه احادیث چې دی په دې رساله کې رانقلوي اکثر یې د علم او فن له مخې صحیح او ثقه احادیث نه دي او نور لنډ منقولات یې سم نه دي (۱).

---

(۱): دپښتو ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، ۲۶۴ - ۲۶۵ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

۳- مقصود المؤمنین:

مقصود المؤمنین د بایزید روښان بل اثر دی چې په عربي یې لیکلی او کومه نسخه چې یې دار و استاد ډاکتر محمد شفیع خوښکي لاهوري سره وه په هغې کې ترکېبو لاندې فارسي ژباړه هم شته، بله نسخه یې د حیدرآباد دکن په آصفیه کتابتون کې خوندي ده، او بله نیمګړې نسخه یې په غزني کې - تر لاسه شوه چې ځای ځای ترکېبو لاندې په فارسي ترجمې برسېره پښتو ترجمه هم لري. د دې اثر انتقادي متن ډاکتر میر ولي مسعود له مفصلې عربي مقدمې او تشریحاتو سره له اسلام آباد څخه خپور کړی دی. دا اثر بایزید روښان د روښاني ردې او مسلک په برخه کې د خپل مشر زوی شیخ عمر، په غوښتنه لیکلی چې ځای په ځای یې د «ولدي العزیز» په نوم خطاب ورته کړی دی. دا نسخه په ۱۲۲۴ هـ ق کال د دوهمې خور په څورلسمه نېټه خطاطي شوې او د آصفیه د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوه کاله وروسته کښل شوې ده (۱)

دا کتاب ټول یوویشت[۲۱] بابونه لري چې سرلیکونه یې:

(۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ایمان (۴) خوف (۵) رجا -

---

(۱) پښتو (د پښتو اکېډیمۍ مجله) دوهم کال، څلورمه ګڼه، د مرحوم ډاکتر شفیع لاهوري مقاله د قاسمي ژباړه.

ketabton.com - The Digital Library

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا، (۱۱) آخرت (۱۲) توکل، اوقناعت (۱۳) توبه اوله ، (۱۴) نه تر (۲۱) باب پورې اته مقامات دی (۱)

د دې کتاب د لاهور خطي نسخه (۹۵) پا مخې لرې ، لیک یې نستعلیق دی ، عربي متن یې په توره سیاهي او فارسي ژباړه یې په سره رنګ لیکل شوې ده . (۲)

٤ - فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید روښان یو بل اثر دی چې د وخت پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د نورو لیکنو او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه، یوسف په لاس د هغې وخت د بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی.

د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې ده چې خونسخې یې په لاس کې نشته او نه څرګنده ده ، چې دا کتاب په کومه ژبه و (۳) .

---

(۱) خیر البیان، سریزه ، ۴۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټوک ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیع مقاله ، د خیرالبیان سریزه ، ۴۹ مخ ، د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

۵- خیر البیان :

د بایزید روښان د پر مهم او ډیر مشهور کتاب خیرالبیان دی او همدا کتاب دی چې داخوند درویزه په سترګو کې اغزی ؤ، او پرې لیکلي یې وو:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آنزمان ایشان را خلوت میفرمودو و ذکر میداده ....» (۱)

او بیا بل ځای لیکي:

« واین ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید....» (۲)

او چې په دې یې هم خوله سړې نه شوه بیا لیکي:

« وایضاً این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات او را بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را بزبان هندی اما هرکدام ازین کلمات ناموزون و ناموافق افتاده ....» (۳).

په دې یې هم زړه تاو نه کمېږي او پسې لیکي:

..... و آنرا خیرالبیان نام برده وچون مملو از... و مشحون از افترا و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

---

(۱)، (۲): مخزن، قلمي نسخه

(۳): تذکره الابرار والاشرار، ۱۴۸ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

واگر ... البیان نامند هم مناسب است (۱).

د خیرالبیان نسخې ورکې وې، یوه نسخه یې چې د یو حل پیدا کېدو نه وروسته ببرته یې پیدا وه دلو پدیع الماني د توبنګن په یوه کتابتون کې وموندله شوه او اوس هلته ساتله کیږي، خیرالبیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ ع د پښتو پښتو اکېډمۍ استنا خ اوخپور کړ او عکسي نسخه یې د بایزید روښان د مړینې د څلور سومې کلیزې د نړیوال سمینار په ویاړ نمونه لاسوند ته را او رسېدله، او دریم ځل ځکه یې چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ ع کال کې ښاغلی قاسم بنوي د پښتو ادبي مرکز سرای نورنګ له اړخه ترسره کړی دی.

د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتو لومړنی بشپړ نوړ کتاب دی چې موږ ته را رسېدلی او د نثر او ادب له پلوه خورا ارزښت لري.

دا اثر په مسجع نثر لیکل شوی، چې دا نثر د عربي او بیا د فارسي له لارې پښتو ته هم راغلی، او په پښتو کې یې لومړنی موسس بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی کتاب همدا خیرالبیان دی، د دې ډول نثر اغېز دومره زیات وه چې حتی د روښانیانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً د اخوند درویزه -

---

(۱) خیر البیان، د پښتو پښتو اکېډمۍ، ۱۳۰ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

مخزن د خیر البیان تر سماسم اغېز لاندې لیکل شوی دی.

په خیله بایزید د دغه سبک د خوښولو سبب یوالهامي غږ بولي چې ورته ویل شوه:

«او بایزیده! وکښه خیر البیان - په هسې الحان، چې یې به لوست سورة الرحمان»(۱). او په همدې توګه یې دکتاب تر پایه پورې د سورة الرحمان «آن، ام» سجعه ساتلې ده او ده «هادی ویلي دي رحمت د خدای په ده دا کلام» عبارت یې د «فبای الاء ربکما تکذبٰن» پهاندول په خپل کتاب کې ځای په ځای راوړی دی.

د خیر البیان ټول مطالب دیني او مذهبي دي او په ایتونو او حدیثونو متکي، او په دې اثر کې تصوف هم له رو ښاني نظره چې اته مقامات لري، څېړل شوي دی.

دکتاب ټول مطالب تر یو سل او دیارلسو (۱۱۳) لویو او وړو سرلیکونو لاندې راغلي دي، دکتاب د قلمي نسخې ټول پاڼې (۱۶۷) دي چې (۳۳۴) مخه کېږي، لیک یې خاص ډول نستعلیق دی، په هر مخ کې یې یوولس کرښې راغلي او د هر مخ د لیکنې سور (۷½) او اوږد (۱۳½) سانتي متره دي(۲).

---

(۱) خیر البیان،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پېژندګلوۍ له پاره وګورئ: د استاد حبیبي د پښتو ادبیاتو تاریخ، د خیر البیان د پښتو چاپ سریزه، او د کابل عکسي چاپ متن او سریزه.

ketabton.com - The Digital Library

د «دبستان مذاهب» مؤلف او اخوند درویزه دخیرالبیان
په باب لیکلي چې داکتاب بایزید په څلورو ژبو: پښتو،
فارسي، عربي او هندي لیکلی خو په یاده شوې نسخه کې یې ـ
یوازې څومخونه څلورو ژبو وو او نور کتاب هغه شکل
نه درلود لکه یاد شوی چې دی، خوله نېکه مرغه په ۱۳۶۲ ش/
۱۹۸۳ ع کال د پښتوخوان محقق ښاغلی زلمی هېوادمل هندوستان
ته ولاړ او هلته یې د هند د سالارجنګ په موزیم کې د ـ
خیرالبیان یوه بشپړه نسخه وموندله چې سرتر پایه په څلورو
عربي، فارسي، پښتو او هندي ژبو لیکل شوی او دحجم له
پلوه هم دلومړۍ نسخې درې چنده ده.
دا نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هرمخ یې (۱۷) کرښې لري
او میرزااحمد روښاني په ۱۰۷۹ هق کال خطاطي کړې ده.
د دې نسخې په خپربدلو سره به چې، د ښاغلي زلمی هېوادمل ترکار
لاندې ده، دخیرالبیان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۲).

۶ـ حالنامه:

حالنامه هم د بایزید روښان مشهور کتاب دی، چې بیا
وروسته د ده د یوه مرید علي محمد مخلص په وسیله بشپړه
شوې ده.

---

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، زلمی هېوادمل ۹۰ـ ۱۰۰ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

د دې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې د ده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي.

د دې کتاب يوه نسخه د عليگړې په ختيځ کتابتون کې په (۹۲۰/۳۷۰) نومره خوندي ده، او (۵۲۶) مخونه لري، له دې نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پاره هم يوه نسخه نقل شوې ده (۱). او د پښتو اکيډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲).

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا دا ده چې د پېښنو کلونه يې په کمه يکې ښودلي شوي بلکه د نشت په شمېر دي، پېښې هم پر له پسې نه دي، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شي، يوه خبره پر بېرې بلې ته ورځانگي (۳). همدا راز په دې اثر کې دا هم يو لوی کمی دی چې د هغو جنگونو تفصيلات نه لري چې ده د خپل ژوند په وروستيو د ورنيمو کلونو کې له مغليا سره کړي وو (٤).

---

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۹۸ مخ، پښتو مجله، ۲ کال، ٤ گڼه، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه، روښانيان د مغلو تاريکيان[1] ورکه خزانه، دوهم توک، ۲۰ مخ، د خيرالبيان سريزه ۴۶ - ۴۷ مخونه.

(۲) د پښتو اکيډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمي) د کاتب الحروف ترتيب او تاليف.

(۳) روښانيان، ۹۵ مخ. پښتو مجله، ۲ کال، ٤ گڼه، د دکتور محمد شفيع مقاله.

(٤) پښتو مجله، ۲ کال، ٤ گڼه.

ketabton.com - The Digital Library

۷- د روښانیانو نومورکی تالیف:

د کابل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبيبي یو مجموعه موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً د بایزید روښان تالیف ده او دده یوه مرید چې همدان نومېږي په (۱۰۴۳هق) کال کښلې ده.

دا رساله د رسالهٔ غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې لیکل شوي دي:

«قال بایزید مسکین: مع الساکن ذکرالله فضیلة و ذکرالله فریضة لایذکر للانسان شیی بغیر معرفت الاسمه وچون ترا از خدای پرسند، چه جواب میدهی وچه جواب میگوئی؟ آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و نجاة نیابی که خدای تعالیٰ به دروغ گویان لعنت گفته است کما قال فنجعل لعنة الله علی الکاذبین...».

دا ښه هم ښکاره ده چې د روښان د ځینو نورو آثارو غوندې په عربي او فارسي دی او د لیکوالی بڼه یې هم دده نورو آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره د بایزید مسکین نوم اخلی دا هم د خیرالبیان، صراط التوحید او مقصود المؤمنین سره سم دی او بل دلیل دادی چې دا رساله داسې ختمېږي:

ketabton.com - The Digital Library

«قال بایزید مسکین ابن عبدالله: راحت روح کان وصف الله وعذابه صفة البشریة، فکل راحة یهلك عن الانسان بخیر وصف الرحمن.

این رساله مختصر کردم تمام عاملانش امن یابد جاویدان

تمت تمام شد، کار من نظام شد، امید وار است بالطف باری، همدان ابن شیخ نعمت (۱) مرید میان روښان انصاری تحریر فی تاریخ ۱۰۴۳ ق (۲)، (۳)

دا دی صراحت او نورو دلیلونو له مخې استاد دا اثر دبایزید روښان یو بل ورك اثر کڼي چې د دوی په لاس را پیدا شوی او د بایزید روښان د آثارو علاقمندان ورسره اشنا کیږي، خو نوم یې تر اوسه نه دی ښکاره چې دا د ده کومه رساله ده؟

۸ - مکتوبات:

داکتر جهانګیر په اورینټل کالج مګزین کې په خپله مقاله کې د روښان له لیکنو څخه د ده «مکتوبات» هم یاد کړي دي خو څرګنده نه ده چې دا د ده د نورو لیکونو مجموعه ده -

---

(۱) اصل: نیعمت. (۲) اصل: (۱۴۳) خو دهمدان په هغه مهر کې چې په همدې مجموعه لګول شوی د اسنه ۱۰۴۳ ده او دا مجموعه د همدې سړي په لاس ترخیرالبیان اتلس کاله پخوا لیکله شوې ده.

(۳) حبیبي، استاد عبدالحی، د خیرالبیان د عکسي نسخې سریزه.

ketabton.com - The Digital Library

او که مطلب یې بې حالنامه وي (۱) .

د تاریخونو له دې لیکو څخه چې بایزید روښان د شاوخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو ته د خپل مسلک په باب د استاځیو په لاس لیکونه استولي دا خبره تائیدېږي چې د ده مکتوبونه دې همرا ټول شوي وي او خصوصاً داچې ده د کابل حاکم ته د روښانیانو د وړلو له کبله یو لیکلی پر وتښت استولی دی (۲) د اخبره لا سنه ټینګوي .

۹- واجید دی شلوک :

د خیر البیان مصحح او محشي ښاغلی قاسمي لیکي چې :

« واجید دی شلوک » د پنجابي یو منظوم کتاب دی چې «او نکارنامه»، ترتیب کړی ، د ځینې خلکو دا خیال دی چې د دې لیکونکی هم د غه بایزید دی (۳) .

ډاکتر محمد شفیع بیا وایي چې په تذکرة الابرار کې لیکل شوي دي چې د بایزید د جوګیانو سره هم خبرې شوي ، خو په حالنامه

(۱) قاسمي ، عبد القدوس ، د خیر البیان سریزه ، ۴۰ مخ .

(۲) په پښتو مجله کې د ډاکتر محمد شفیع مقاله ،

(۳) د خیر البیان سریزه ، ۵۰ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خوکه بایزید هم هغه واجید وي چې شلوك يې نظم کړی (لکه د جالندر د انصاريانو خيال دی) نو دا معلومېږي چې بایزید دعوامی هنډ روایاتو کافی علم لرلی او د حالنامې د مرتب ځينې اشعار به يقينًا د هغه اث په بنا ليکلی شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۱).

د بايزيد روښان د ليکنو په لړکې دااثر د « وجيد اد شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نومې کتاب هم يا د کړی دی (۲).

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د مکتوباتو پته نشته دا دواړه ليکنې د بايزيد روښان په آثاروکې نه شمېري (۳).

۱۰- د روښان شعرونه :

تر اوسه د بايزيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو. خو د ځينو ليکنو له مخې دا اټکل کېده چې د ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .

لومړی به په کابل کې د روښان د بندی کيلو په باب د —

(۱) پښتو مجله ، د ډاکتر شفيع مقاله .

(۲) قاضی فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لارې » ، پښتو اکيډيمۍ ، د پېښور يونيورسټي ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسی خيرالبيان سريزه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د معارف له خوا یې لیکلی، ولولو:

"میرزا محمد حکیم پیر روښان په سیاه چاه کې قیدی کړی و، مګر پس له څو وختو چې یې وکتل دی هلته ژوندی دی او د ده اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو..." (۱)

اخوند درویزه سربېره پر دې چې د مخزن په پای کې د بایزید روښان د څلور ژبي خیر البیان یادونه کوي د مخزن په سر کې د ده د پښتو اشعارو په باب لیکي:

"و آن ... زبان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای لایعنی به افغانان میخواند ..." (۲)

دا روایتونه ښیي چې بایزید روښان ښه شعرونه هم ویلي دي، خو ځینې کسان د ده خیر البیان شعر ګڼي، نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي، لیکن د حالنامې دا صراحت چې: "(بایزید) اول سړی و چې پښتو قصیدې، غزلې، رباعیات، قطعې، او مثنوي یې جوړې کړې، چې د ده نه اول ځینو کسانو یو-یو یا دوه-دوه نظمونه ویلي وو او بس" (۳) په دې باب چې بایزید روښان ښه شعرونه—

(۱): د پښتو ادبیاتو تاریخ، دوهم ټوک، ۲۷۲ مخ.

(۲): مخزن، قلمي نسخه.

(۳) حالنامه: روښانیان د مغلو تاریکیان، ۱۳۵ مخ، پښتو مجله، ډاکټر شفیع مقاله.

ketabton.com - The Digital Library

ویلي او د شعرونو دیوان یې درلود، د هیڅ ډول شک ځای نه پرېږدي.

همداران د روښانیان په کتاب کې د بایزید یو فارسي شعر هم قید شوی دی چې سکاري دا شعر هم له حالنامې نه اخیستل شوی وي (۱) که څه هم شعر یې کمزوری دی خو څرګندوي چې بایزید روښان دري شعرونه هم ویلي وو. څو اوس د « فرحت المجتبیٰ » له تر لاسه کېدلو نه څرګنده شو چې بایزید شعرونه ویلي او لکه حالنامه چې وایي قصیدې یې انشاء کړي دي (۲).

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د ښکنې له مخې بایزید روښان د پښتو موسیقی په برخه کې هم لوی خدمت کړی دی او هغه دا چې په پښتو موسیقی کې یې دسلوک او نور سرودونه جوړ کړل او حالنامې د ده له خوا شپږ جوړ کړی سرودونه یاد کړي: ناسري - (د هناسري) پنځه پردې، څلور پردې، دجنګ آهنګ، د شهادت مقام. په بایزید باندې سرود له ورکوالی اغېزه کوله او چې سرود به ویل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳)

(۱) روښانیان د مغلو تاریکیان، ۸۶ مخ.

(۲) فرحت المجتبیٰ ورسته دریش ندل کېږي.

(۳) روښانیان د مغلو تاریکیان، ۱۳۵ مخ. پښتو مجله، دډاکټر شفیع مقاله.

ketabton.com - The Digital Library

د «روښانیان» مؤلف د دوهم امیر خسرو لقب ورکړی دی (۱) په هغه دې توګه مونږ هم د ده سره دونه دیوه ارځښتناک اثر په توګه یاد ولای او قید ولای شو.

۱۲- فرحت المجتبیٰ :

دا د بایزید روښان یو منظوم اثر دی چې د ښاغلي زلمي هیوادمل په زیار راوهاند د علم نړۍ ته ور وپیژندل شو.

اروا ښاد دوست محمد بهیځ په کندهار کې د روښانیانو د مکتب یوه نیمګړې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع) کال پښتو ټولنې ته یې راو نیوه او د بایزید روښان د رسالې په نامه یې خپره کړه، بیا په ننګرهار کې ښاغلي زلمي هیوادمل د دې کتاب ته دې نسخې بشپړه نسخه پیدا کړه چې هلته لیکل شوې وه: «دا تصنیف د میاروښان دی» خو کله چې دی هند ته لاړ، هلته یې د ډیلي په ملي موزیم کې د همدې کتاب یوه بشپړه نسخه وموندله چې نوم یې «فرحت المجتبیٰ» دی او په دې اساس ثابته شوه چې دا اثر هم میاروښان تالیف کړی دی. اثر سرتر پایه د قصیدې په بڼه، دلنډیو په سجع: «... ینه» ویل شوی او روښاني تصوف یې روښانه کړی دی (۲).

(۱) روښانیان، ۱۳۶ مخ.

(۲) خیر البیان، د حبیب الله رفیع سریزه، د قاسم بنوي چاپ، ۳۰ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

(۹) خوړیان(۹):

استاد حبیبي لیکي چې راوړمې د خپل پښتو کرامر په سریزه کې خیرالبیان د «خوړیان» په نامه یادکړی دی(۱) خو سرالف کیرو د دې پښتهانو په اړ دو ټاپاره کې په واضح ټکو لیکلي شوی چې د بایزید دوه مشهور آثار خیرالبیان او خوړپان دي (۲) اما په دې برخه کې یې کوم سند نه دی وړاندې کړی.

کله چې په دې باب له استاد حبیبي سره وغږیدم هغوی وویل چې په دې نامه کوم د بایزید کوم اثر وي، نو ښایي چې دا «خوړیان» د «خوړې پاڼې» او ښتنې شکل وی.

زما اټکل دادی که پیر روښان «خوړې پاڼې» لرې نو د ابه هماغه «مکتوبات» وي چې وړاندې یاد شو، نو ځکه ما «خوړیان» ته د بایزید د آثارو شمیره ورنه کړه او د سوالیې په نښه مې قید کړ.

---

(۱): حبیبي، پوهاند عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۰۱ مخ

(۲): سراولف کیرو، پښتهان، د سید محبوب علي اردو ترجمه، پښتو اکیډمۍ، ۱۹۶۷ ع کال، ۲۸۱ - ۲۸۲ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

(۲)

روښان د وله لیکنې

تر دې ځایه مو د بایزید روښان هغه لیکنې او آثار یاد کړل چې پخپله زموږ په لاس کې وو او یا د تاریخي سندونو له مخې ددغو شوي دي، او س به نو هغه لیکنې یاد کړو چې په تللاسه شویو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خو د اټکل له مخې یې ددغه بلل شوې:

۱۳/۱ - رسالهٔ غوثیه:

د استاد حبیبي له خوا د بایزید روښان دیوه نوموړکي اثر د راپیدا کیدلو په برخه کې مو ویلي وو چې له دې اثر سره ځینې نورې رسالې هم په یوه پښتنۍ کې ګنډلې شوې دي چې په هغو کې یوه هم رسالهٔ غوثیه ده، د دې رساله د پای پاڼې نه لري نو ځکه یې مولف نه دی ښودل شوی، خو استاد حبیبي

ketabton.com - The Digital Library

اشکل کوي چې د دې رسالې د لیکوالی د ډول او مطالبو اداء د پیر روښان آثارو ته ورته ده ، که موږ د دغې رسالې شباهت د روښان له نورو آثارو سره په مضامینو او ناوړې عربي انشاء او مانوکو د دري منظوماتو کې وګورو نو ضرور د افکر پیدا کېږي چې دغه رساله غوشیه به هم د بایزید تالیف وي (۱).

(۱) استاد حبیبي ، د عکسی خیر البیان سریزه ، ۳۳ - ۳۴ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

(۳)

د روښانیانو پیروانو لیکنې

بایزید روښان د ښې پیاوړې او ایماندار ملګري درلود دلچې بټول د سیاست په ډګر کې سربېره د ادب او عرفان په ډګر کې هم څرګندي وو او اکثرو یې لکه د دغو ندې پښ دوو، دربوـ اوان خلوړو ښو لیکنې کولای شوې، چې دلته یې د لیکوالو ملګرو په لیکنو غږ کېږو :

(۱): «ارزانـــي»

د بایزید له تکړه ملګرو نه یو هم ارزاني دی چې لکه ده غوندې یې په خلورو ښو کښنې کولای شوې او شعرونه یې ویل، سربېره پر هغو آثارو چې ده لیکلي، ځینې کسان-

ketabton.com - The Digital Library

و ايي چې دخيرالبيان په ليكلو كې همّلاس لري (۱) او ميا-روښان د پښتو ليک دود رساله د ده په سپارښتنه ليکلې ده (۲) خو په خيرالبيان كې د اسې برخې نه ليدلې كيږي چې هغه دې له بايزيد نه پرته بل چاليكلې وي او خصوصاً داچې خيرالبيان بايزيد روښان په يوازې ځان ليكلى له هغه وصيت نه هم ښكاري چې حالنامې قيد كړى او د ده خپلو ملكروته د مړينې په وخت ويلي وو چې ما هرڅه په خيرالبيان كې ليكلي او زما لارښوونې د خيرالبيان په وسيله ښپړې شوې دي (۳) او هم د رسم الخط د رسالې په باب داخبره سمه نه ده ځكه بايزيد پخپله د دې توروتاكل خدايي الهام بولي (۴).

دارزانى لياقت او علمي قوت د ومره زيات و چې حتىٰ مخالفينو هم سترګې نه شوې پټولاى چې اخوند درويزه هم د ده فصاحت او تيز فهمي منلي ده (۵).

ارزانى په قام سربز، زمند، خوښکی او د قصور او سپډ ونكى و، د پلار نوم يې برهان و (۶) او د وه نور

---

(۱): تذكرة الابرار، ۱۴۹ مخ. د روښانيان ۹۳ مخ اونور.

(۲): ورکه خزانه، د وهم چوك، ۲۰ مخ او داسې نور.

(۳): پښتو (مجله) ۲ كال، ۴ ګڼه د ډاكتر محمد شفيع مقاله.

(۴): وګورئ د خيرالبيان د سرخبرلس مخ نه. (۵): تذكرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(۶): دا مطلب د ده پخپل ديوان كې راغلى دى.

ketabton.com - The Digital Library

اديبان ملا علی او ملا عمر چې دوی هم د پېر روښان پيروان وو دده وروڼه وو (۱). عبدالحليم اثر بې له دې چې سند وښيي دده نوم محمد عزيز ارزانی ليکلی (۲)؛ د ارزانی څونه د ده دخپلې وينا له مخې تر يونرا ولسم (۱۰۱۰) ليږدی (هـ ق) کال پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ سنکلی په حساب د دوست "دغوی"

"غين" "زر" "دال" "يې ځلوری" په شپږ يا دحساب د "وه دی" (۲)

ده هم لکه د پېر روښان غوندې دېر آثار ليکلي چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثارو کې يا دي شوي دي:

۱/۱۴ - دارزاني پښتو ديوان:

ارزاني په پښتو کې يو لوی ديوان کښلی دی چې تر ټولو بشپړه نسخه يې استاد حبيبي ليدلی ده (۳)، د استاد حبيبي د ياد ښت

---

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) روحانی رابطه او روحانی تړون، ۵۲۵ - ۵۲۷ مخونه. ښايي دا اشتباه ښاغلی اثر ته د ارزانی له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دی په خوېشکو کی عزيز دی والد نوم يې برهان دی
خو دلته له عزيز نه په هيڅ ډول دا مقصد نه راوځي، چې دا دې د ده نوم وی، بلکه د شعر نه د دوی معناوې اخيستی شي، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوېشکو کې عزيزه يا عزيزخېل دي او يا يې مطلب دا دی چې د دوی کورنۍ په خوېشکو کې يوه درنه او معززه کورنۍ ده.

(۳) : د ارزانی ديوان، ۸۸ مخ، د بېنوا د کتابتون لاس کښلې نسخه.

ketabton.com - The Digital Library

له مخې د دې نسخې او یا پاڼې غزلې د رلو دې چې (۱۴۰) مخه کېدلې، (۱۴۰) پاڼې تخلوېږې وې چې د وه سوه اتیا مخه کېدلې، په هر مخ کې یې پنځلس کرښې وې، چې په دې شمېر یې ټول بیتونه شپږ زره کېږي. استاد حبیبي دا نسخه د پښتونخوا په بالاماني کې د سید فضل صمداني په کتابتون کې لیدلې وه (۱). د ده د دیوان یوه بله نسخه د برټش موزیم د پښتو په قلمي نسخو کې په (۴۴۹۶) نومره خوندي ده (۲)، ښاغلی رښتین دا نسخه د ارزاني په خپل قلم کښلې (۳) خو د برټش موزیم په فهرست کې دا ټکی نشته، د دې دیوان د یوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون کې هم شته (۴)، د دې دیوان یوه نسخه د پېښور د موزیم په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکېډمۍ په کتابتون او د محمد نواز خټک سره یې هم د دیوان نسخې شته (۶) او هم د ارزاني د برش غزلې ښاغلي همېش خلیل د ورکې خزانې په لومړي ټوک کې خپرې کړې دي (۷).

---

(۱) د استاد حبیبي قلمي یادداښت. (۲) د برټش موزیم د پښتو نسخو کتلاګ، ۹۱ مخ، ۱۹۶۵ کال.

(۳) وګورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ کال د زمري ۲۴، د ښاغلي رښتین پښتو د خطي نسخو فهرست.

(۴) په دې لیکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتو مجله لومړی کال، ۴ ګڼه د مولانا عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بایزید روښان مذهبي افکار (۶) ورکه خزانه، لومړی ټوک ۲۹۱-۲۹۲ مخونه.

محمد نواز خټک د ارزاني د دیوان قلمي نسخه تر خپلې مړینې پوره اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکېډمۍ ته له خپلو نورو شمېر آثارو سره وبخښله.

(۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

دارزاني د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوك په باب دي او د وحدت الوجود درانه بحثونه يې په خوښه ډېر پكې رانغښتي او د كامل پير د موندنې سپارښتنه يې پكې كړې ده.

دی پخپله هم د خپل دېوان په باب وايي :

دفقير پښتو دېوان دی   دا دېوان حقاني خوان دی (۱)

بيا په همدې بوللې كې وايي :

دی ريخته په څلور ژبو   دی بيان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې د خپل دېوان محتويات پخپله پخپل شعر كې يادوي سره له دې چې ښاغلي همېش خليل په ورکه خزانه (۳)، او استاد حبيبي د پښتو ادبياتو په تاريخ (۴) كې دارزاني دا شعر د بايزيد روښان او خيرالبيان په باب ګڼلي او وايي چې ارزاني خيرالبيان ته دېوان ويلي دی، خو د ده د دېوان له څو ډېرو كتنې څخه ډېره سبه څرګندېږي چې فقير د ده ځان ته ويلي نه بايزيد روښان ته او پر دې سربېره ټولو روښاني شاعرانو له ځان سره د فقير كلمه راوړې او بايزيد روښان ته «مسكين» وايي نه «فقير».

د فقير دېوان پښتو دی   د سعدي دی له شېرازه

---

(۱): دارزاني د دېوان، قلمي نسخه، ۶۵ مخ.

(۲): « « « « ۶۹ مخ.

(۳): وګورئ: ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه.

(۴): وګورئ: د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، ۳۰۲ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

دی خپله وینا منطق الطیر هم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللی دی :

دغه شعر دی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کښلی تفسیر دی (۲)

۲/۱۵ - دارزانی بې نومه مجموعه :

دارزانی پښتو دیوان د یوه لاس کې نسخې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمیږي او په یوه رباعي کې وایي :

دا دیوان دلته تمام دی کل د دین په اهتمام دی
چې د دین پښتو کلام دی دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بسم الله الرحمن الرحیم » نه وروسته یوه بله مجموعه
پیلیږي چې تر بېلو بېلو سرلیکونو لاندې یې په پښتو ژبه سپېڅلو
ځلورېځو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړی
شاعر دی چې په څلوریزو کې یې سره موښتي او اوبن ده مطالب
راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، میوه -
داره ونه (خیر رسول) د حسین منصور وصف ، دژوند او -

---

(۱) : د ارزانی دیوان (قلمی نسخه) ۸۷ مخ

(۲) 〃 〃 〃 〃 〃 〃

ketabton.com - The Digital Library

او مهم کېدلو بیان ، نصیحت ، اخلاص بیان ، طمع ، دپنځ بناوې ـ مسلماني بیان ، دشریعت بیان او له دې وروسته یې دروښاني تصوف اړه پورې خبرې ، د الله تعالی پاک نوم یادول ، دفلک دګردش بیان ، دمرګ بیان » او نور دي . دامجموعه د دیوان له ۱۰۶ مخ نه وروسته چې دیوان ختم شوی شروع کېږي او بیا تر ۳۱۸ مخ پورې رسېدلې ، خو بیا هم تر سره شوې نه ده او نوره نسخه نیمګړې ده ، له دې نه ښکاري چې دا ارزاني دا مجموعه چې د ـ روښاني لارې مهم مطالب یې پکې ویلي ، د ده د دیوان نه زیاته اوږده وه .

۱۶/۳ ـ دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارزاني بله لیکنه ده چې دیوې بې نومه قلمي مجموعې په اوومه برخه کې په ځانګړې توګه خوندي شوې ده[۱] .
په دې نسخه کې په ۲۳ بېلو بېلو برخو کې د پښتو دیځوانیو وینا والو وینا وې راغلي دي او دکلتور او اطلاعاتو وزارت په خطي کتابتون کې ساتله کېږي[۲] .

(۱) وګورئ : د پښتو ځوانانو تذکره ، حبیب الله رفیع ، د تاریخ او ادب تولنې خپرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) د نیازي پېژندګلوۍ لپاره وګورئ : کتاب مجله ، لومړی کال ، لومړۍ ګڼه (د ۱۳۵۲ کال وږی ـ غبرګولی) د پښتو یو نومورکي مجموعه « دلیکونکي مقاله .

ketabton.com - The Digital Library

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص) یو خوب تشریح کړی دی:

داکیسه په دې څلوریزه پیل شوې:

(واوره) ای د آدم زویه — ورځ به د رښتیو لویه
که هغه خوارې وویني — تا به بېل کاندي له زویه

* * *

او د پای څلوریزه یې داده:

ارزاني ولې نه ژاړې — خپل مقصود ولې نه غواړې
هره ستا د عمر شپې — څوک ولاړې دي څوک ولاړې

همدا کیسه د عبدالغني کاسي په جونګ کې د «فقیر سلیمان» په نامه راغلې ده (۱) [دالفاظو په لږ تغیر] خو له سبک، جوړښت او څلوریزو څخه یې څرګندېږي چې ویونکی به یې ارزاني وي.

۴/۱۷- دارزاني نثر

د ارزاني د نثر هم یوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ دیوان سره یوځای وه او استاد حبیبي خوندي ترې کړې دی (۲).

---

(۱) دا جونګ د بیانات افغاني په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبدالغني کاسي په قلم کښل شوی او خطي نسخې د لیکونکي په کتابتون کې خوندي ده.
د زیاتې پېژندګلوی له پاره وګورئ: ادبي ستوري د لیکوونکي تالیف، ۱۳۵۲ - پښتو ټولنه.

(۲) دا یادونه ارواښاد استاد حبیبي ماته راسپارلې وه.

ketabton.com - The Digital Library

په دې نثر کې هم لومړی دیني مسایل او د اسلام پنځه بناوې بیان شوي دي، بيا يې د روښانې تصوف اته مقامات پکې څېړلي، وروسته يې روح څېړلی لکه: روح جاري، روح مقیم، روح امین روح قدسي او په دې پسې يې نور مسایل راوړي دي.

دا رنګه نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان، خوږ له وينګ سره سم او سجع ډېره کمه پکې ده.

د دې نثر يوه کوچنۍ ټوټه به د نمونې په توګه ولولو:

«تر وذکر دې وکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي، د هر اندام بخره شته، ستر ګې خدای کتو لره کړي دي او خله (خوله) خدای خبرو لره کړې ده، او پوزه خدای دم لره کړې دا، او غوږ خدای اورېدو لره کړېدی او پښې خدای ياته لره کړېدي او زړه خدای یاد لره کړېدی چې هیڅ دم د خدای له یاده مه يې تش نه باسه او مه يې و باسه».

۵/۱۸ - چهار رما (؟):

اخوند درويزه په تذکرة الابرار کې د ده يو کتاب د «چهار رما» په نامه هم یاد وي(۱) چې استاد حبيبي په پښتانه شعرا کې هم دا نوم راخيستی(۲) خو پوهاند رښتين د پښتو ادب تاريخ -

---

(۱): تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(۲): پښتانه شعرا، لومړی ټوک، ۲۴ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

کې دانوم بې له کوم سنده «چار رساله - چار زبان» سبو دلی (۱)، د ادبیاتو د تاریخ په کتاب کې یې بیا دانوم د راورټي په حواله «چهار رساله» کښلی دی (۲).

څرنګه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشي ویل کېدای چې اصلي نوم به یې څه وی، البته کېدای شي چې اخوند درویزه داکتاب لیدلی وي نو ځکه یې «چهار رما» بللی دی.

۱۹-۲۰-۲۱/۶-۸۷ - دارزاني عربي، فارسي او هندي شعرونه

اخوند درویزه لیکي:

«ارزاني چون تیز فهم وفصیح زبان بود، در انواع ضلالت وبدعت شعر افغانی، فارسی و هندی وعربی بیان کرده» (۳).

ارزاني پخپله هم وایي:

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په څوالوان دی (۴)

* * *

یا: هر غزل مې د دل تار دی پې اوبد لی دا چو تار دی

په څلور ژبو اوبد لی دارزاني افغان کفتار دی (۵)

---

(۱): د پښتو ادب تاریخ، ۳۷ مخ.

(۲): د پښتو ادبیاتو تاریخ، صدیق الله رښتین، دادبیاتو پوهنځی د څلوردم ټولګی له پاره، د پوهنتون ګستنری چاپ، دارزاني برخه.

(۳): تذکرة الابرار والاشرار، ۱۴۹ مخ.

(۴): دارزاني دیوان، ۶۶ مخ.

(۵): دارزاني په قلمی دیوان پورې نښتی مجموعه.

ketabton.com - The Digital Library

حافظ عبدالقدوس قاسمي ليکي :

«ده په فارسي، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله او په هره ژبه کې يې يو يو ديوان لرلو، د ده فارسي او هندي اشعار لا ورک دي (۱).

ښاغلی همېش ليکي :

«ارزاني د خپل دور يو فصيح او بليغ شاعر و چې د پښتو نه يې علاوه په فارسي، عربي او هندي کې هم اشعار ويلي دي، بلکه په دغه درې واړه ژبو کې يې لکه د پښتو ديوانونه ترتيب کړي دي (۲)».

دا ټول څرګند وايي او هسې روايات څرګندوي چې ده هم لکه خپل پير ميا روښان غوندې په څلورو ژبو ويناکړې ده خو له بده مرغه چې د عربي، فارسي او هندي اشعار و بيلګې يې لا تر اوسه نه دي تر لاسه شوې او دا ديوانونه يې ورک دي.

۹/۲۲ - دارزاني مګويات :

د روښانيانو ډېرې خبرې په رمز او اشاره دي او خصوصاً ارزاني هر ځای وايي چې زما خبره رمز او اشاره ده، نو ځکه خبره نشم کولای او له ډاره يې تال نشم ويلای :

---

(۱) : پښتو مجله، لومړی کال، څلورمه ګڼه (۱۹۵۹ ع).

(۲) ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۳۹ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

نو په دې اساس د ده په شعر و نو کې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچا ته و نښي، ځکه چې یې دا دیوان ـ رښتیا وه نو دا مګویات شعرونه به یې ترې بېل کړي او له ځانه سره یې خوندي کړي دي، په دې برخه کې دی په څپله صراحت ـ کوي:

دال ـ د دې دېوان خبرې ګل د زړه دی مرغلرې
واړه ګو (ی) یې دي پیلي ګل" مګوي شوي ځنې لري (۱)

او دا صراحت ښيي چې ده به د مګویات مجموعه بېله جوړه کړې او له ځان سره ساتلې وي، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې د دوی د زړه له اصلي خبرونه خبر شوي وای!

(۲) ملا عمر

ملا عمر خو بشکی دارزاني و رور دی، دی هم د علم او قلم خښتن کېمل شوی، په تذکرة الابرار او حالنامه کې یې نوم راغلی او ورو ستیو اخځو هم یاد کړی دی.

---

(۱): د ارزاني دېوان، قلمي نسخه، ۹۶ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

۱/۲۳ – د ملا عمر شعرونه:

د ملا عمر شعرونه تر اوسه چېرې نه وو لیدل شوي، یوازې استاد حبیبي د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې کښلي چې دده او دده د بل ورور علي محمد په شعرونو به د دې اثر په دریم ټوک کې خبرې وکړو (۱). تر اوسه د پښتو ادبیاتو د تاریخ دریم ټوک نه دی خپور شوی، نو ځکه د ملا عمر شعرونه د چا لاس ته نه دي رسېدلي، له ماسره د عبدالغني کاسي د «بیانات افغاني» په دوهمه برخه کې د عمر په نامه یو نظم شته، د دې جونګ ژباتې وینا وې د روښانیانو سبکاري نو ځکه زه دا ټکل له مخې دا شعر د عمر روښاني «ګڼم او دا چې د فکر او محتوی له مخې هم دا شعر د روښانیانو د مکتب سبکاري، دا ټکل لا پسې پیاوړی کوي، د دې شعر کسر دادی:

د کوږغه تنګه خونه، ـ نې دریڅه شته نه یې ورونه
په کوږ کې د بدانو ښادی نشته لور د لور ـ ، عذابونه

(۳) علي محمد

ملا علي محمد د ارزاني بل ورور دی، دی هم ښه ادیب او د خوږې وینا خاوند دی، په تذکرة الابرار او حالنامه کې یې ـ

---

(۱) وګورئ: د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲۸۲ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

نوم راغلی او ورو ستیو اخځو نو هم سبو دلی دی.

۱/۲۴ - د علي محمد شعرونه:

ما ته د عبد الغنی کاسی له جونګ نه د میا علي محمد په -
نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادبي ستوریو کې مي
خوندي کړی او اټکل کیږی چې دا شعر هم د ده دی (۱).
ځینې کسانو د حالنامی بشپړ و نکی علی محمد مخلص او د ا
علی محمد یو بللی دی، خو څرنګه چې داوږ آنی پلار د ده د
خیل صراحت له مخې برهان نومید ه نو ځکه د دی علی محمد
پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې درانغوندونکی
علی محمد پلار د ده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کند هاری
دی نو ځکه دوا ړه علی محمده یو تن نه دی او د مخلص تخلص
هم باید د یوه له نامه سره مل کړ و، نه د دواړو.
د عبد الغنی کاسی له جونګ نه د میا علي محمد تر لاسه
شوی شعر چې په قوي اټکل د همدې علي محمد دی یو
خاص ډول جوړ ښت لری، تصوفي مطالب پکې رانغښتل شوي
او د شعر جوړ ښت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
د یوه خاص آهنګ احساس پکې کوی او دا ښیي چې دا
او د نورو شاعرانو دې ته ور ته شعرونه به چې په دې -

---

(۱) : وګورئ : ادبي ستوری، لومړ ی شاعر.

ketabton.com - The Digital Library

جو نکه کې څو ندي دي په خاصو صوفیانه حلقو کې په یوه خاص وزن وییل کېدل (۱) او چې یو ځل بیا ته ترشا وګورو او د بایزید روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کې ـ د ده له خوا د سلوک د سرود ایجاد را یاد کړو نو بیا دا استدلال ـ هم کولای شو چې دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرو د سره چې بایزید روښان ورته جوړ کړي وو، وییل کېدل او روحي تزکیه به یې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم دد ې جو نکه هغه شاعران چې شعرونه یې د علي محمد د ی شعر ته ورته دي، روښاني شاعران ګڼلای شو.

(٤) میرزاخان انصاري

میرزا خان انصاري د بایزید روښان لمسی او د روښاني تصوف او لارې روښانو نکی شاعر دی.

۲۵/۱ ـ د میرزاخان دیوان:

د میرزا خان انصاري دیوان د ډېرې برخې لري، د ده د دیوان په لومړۍ برخه کې یوه او بله د ده الف نامه ده، بیا ـ

---

(۱) : دد ې صوفیانه حلقې په باب وګورئ: ادبي ستوري له ۱ ـ ۱۷ مخ پورې:

(۲) : وګورئ: په همدې رساله کې د روښان دلیکنو او آثارو برخه.

ketabton.com - The Digital Library

بوللی (قصیدی) او ورپسې بدلې (غزلې) راغلي دي، د چاپي نسخې ټول پاڼې یې ۲۵۲ ټوټې دي (۱).

د میرزا خان انصاري د دیوان نسخې د لندن، پېښور، کابل او په ځینو نورو کتابخانو کې شته. څو نسخې یې په برټش موزیم کې خوندي دي، دوې نسخې یې د پښتو ټولنې په کتابتون کې، یوه یې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، یوه یې په کوټه کې د سیال کاکړ په کتابتون کې او یوه نیمګړې نسخه یې د لیکوال په کتابتون کې ده او نورې نسخې یې هم په بېلو - بېلو کتابتونو کې شته. یوه نسخه یې چې د دو نسخو له مخې ترتیب شوې ده، پخوا په ۱۳۳۴ هق کال د کندهاري تاجرانو له خوا په لاهور کې د دیوان میرزا احمد افغاني په نامه خپره شوې ده، او هم یې یوه نیمګړې نسخه هښتخلیل په پېښور کې خپره کړې ده او بیا یې نسبتاً بشپړ متن په ۱۳۵۴ هش کال پښتو ټولنې د څو خطي نسخو تر مقابلې وروسته چاپ کړی دی. دده د دیوان څو نمونې د روسي ختیځپوه ډورن په مجموعه کې هم خوندي دي (۲)، په چمن بې نظیر، ګلشن روه کې یې هم دوه ښې نمونې راغلي دي (۳).

---

(۱) د دې نسخې د زیاتې پېژندګلوۍ لپاره وګورئ: د زېري د ۱۳۵۲ کال په کلکیسون کې د لیکوال مقاله.

(۲): وګورئ: د ډورن مجموعه «کرستوماتي» د ۱۸۴۷ ع کال چاپ ۲۵۴-۲۷۳ مخونه.

(۳): وګورئ د پښتو پخوانۍ تذکرې، د لیکوال اثر، وروستۍ برخه.

ketabton.com - The Digital Library

د میرزا خان انصاري په شعر کې هم د روښاني لاره او مسلک تشریح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارزښت وړ دي .

(۵) ـ دولت لواڼی

دولت لواڼی د پښتو یو خوږ ژبی شاعر، د میا روښان مرید او د دیوان خاوند دی ، اټکل کېږي چې د لسمې پېړۍ په دوهمه نیمایي کې به ژوندی و .

۲۶/۱ ـ د دولت دیوان :

د دولت لواڼي نه یو لوی دیوان پاتې دی چې بدلې، بوللې، قصیدې ، دوه اېر (مثنوي) او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي. او سه لومړی شاعر دی چې په رکنی عروضو سم یې یارکي - ویلي او موږ ته را پرې ایښي دي (۱) . د ده د دیوان یوه نسخه په برټش موزیم کې خوندي ده ، دوې نسخې یې د هند د رامپور په رضا لایبریرۍ کې ، یوه یې په کابل او بله د غزني د البېروني په کتابتون کې ساتله کېږي (۲).

---

(۱) : د تفصیل له پاره وګورئ: د دولت لواڼي دیوان سریزه ، د استاد رشاد لیکنه .

(۲) : د دې نسخو پته ماته کران ملګري ښاغلی هیوا د مل زلمی له بېلو بېلو اخځونو څخه تر لاسه کړې ده .

ketabton.com - The Digital Library

یوه نسخه یې د هند په لایبریرۍ کې شته (۱) او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید روښان د نړیوال سیمینار په ویاړ زموږ لاسو ته راورسېده.

دده شعر هم لکه د نورو روښاني ویناوالو غوندې د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د روښاني لارې د روښانیانو په برخه کې لکه د نورو روښاني آثارو غوندې یو ګټور او د پښتو شعر ځنو ږاش دی.

دده دیوان پنځه او په درېیو دفترونو وېشل شوی دی، دی هم د نورو روښانیانو غوندې الف نامې لري او د شعر محتوی یې د نورو روښانیانو سره توپیر نه لري. دده دولت نورې لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته.

(۶) - علي محمد مخلص

علي محمد مخلص د ابابکر کندهاري زوی او د حالنامې راغونډوونکی یو روښاني لیکوال او شاعر دی. دی په روښاني شاعرانو کې زیات شهرت لري، میرزاخان انصاري او دولت روښاني یې یادونه کړې او د خوږې وینا خاوند یې ګڼلی دی.

---

(۱) د هند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې، ۶۵-۶۶ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

۱/۲۷ - حالنامه:

په حالنامه کې بایزید د روښان خپل حال لیکلی (۱) (موږ مخکې خبرې پرې وکړې) بیا دا کتاب د اورنګزېب په وخت کې د ده یو عالم مرید له سره راغونډ کړ او د روښانیانو پاتې احوالونه یې پرې ورزیات کړل. د حالنامې په یوه زړه نسخه باندې چې د علیګړه په پوهنتون کې ساتله کېږي لیکل شوي:

«حالنامهٔ میا روښان مشکل آسان از تألیف علو خان شینواری»

خو په سریزه کې یې د مؤلف نوم علی محمد کندهاری دابکر زی دی (۱).

ځینو اخځونو داسې علی محمد د اړزاني ورور بللی دی، خو د اړزاني او د دې علی محمد د پلرونو د نامه سره بیلتون دا خبره بې باوره کوي او موږ مخکې خبرې پرې وکړې.

همداراز دا علی محمد مخلص خان د بایزید انصاري د کورنۍ مرید او خادم ګڼي نه پخپله د بایزید، سره له دې چې علی محمد د بایزید د لارې او سنګرملو او کله چې روښانیان اړزاني هند ته واستاوه نو علی محمد او ملاعمر چې د اړزاني ورونه وو، همدلته ورسره پاتې شول (۲). د حالنامې په سریزه کې علی محمد په دې توګه لیکي:

---

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۳ هش کال، د وهمه ګڼه، د میا روښان حالنامه، د ښاغلي رښتین لیکنه.

(۲): تذکرة الابرار، ۱۴۹ مخ (دا څرګندوي چې اړزاني له بایزید نه ولاړ، خو حالنامه وایي چې بایزید واستاوه.)

ketabton.com - The Digital Library

«الحمد لله حمداً کثیراً ـ بعد حقیر فقیر علی محمد ابن ابا بکر قندهاری مرید و خادم خاندان بایزید انصاري قدس الله سره العزیز...» (۱)

د حالنامې میکرو فلم د کابل پښتو ټولنې او د پېښور پښتو اکېډمۍ ته راسېدلی او ښایي چې په سپرلوسرایې د روښانیانو په باب ډېرې نورې تاریکۍ هم روښانه شي.

۲/۲۸ - د علی محمد مخلص دیوان:

میرزا خان انصاري او دولت لواڼي د مخلص مخلصانه ـ یادونه کوي او شاعري یې ستایي. د ده د دیوان نسخې ډېرې کمیابې دي، یوه نسخه یې په برتانش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره خوندي ده (۲) او هم د روحاني رابطې او روښاني تړون کتاب له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکارې چې د مخلص د دیوان کومه نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او د ده یو نیم غزل یې ترې راخیستی دی (۳).

۲۹/۳۰ رساله:

دا یوه منثوره تصوفي رساله ده چې منظومې برخې هم لري د دې رسالې یوه خطي نسخه د بنګال ایشیاتک سوسایټۍ په کتابتون ـ

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۲ هش کال، دوهمه گڼه.

(۲): وګورئ: د برتانیا د خطي نسخو کټلاګ، د ۱۹۶۵ کال چاپ.

(۳): وګورئ: د روحاني رابطه او روحاني تړون.

ketabton.com - The Digital Library

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

ومخلص «ته یې څرګند په هر آوان که
مرګ، ژوندون، حشر، قیامت څومقامات ته (۱)

واصل روښاني (۷)

واصل یو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په یوولسمه هجري پېړۍ کې یې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د دبستان مذاهب مؤلف استفاده تري کړې، له ده سره وه او اټکل کېږي چې د میا واصل روښاني او د دبستان مذاهب د مؤلف لیدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ ق کال مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل داشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانو په شان له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل یوازې یوه بوللـه او پنځلس غزلې د ملا اختر له بیاض نه د استاد

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱ - ۱۲ مخونه.

(۲) وګورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سريزه، د استاد عبدالشکور رشاد په قلم.

ketabton.com - The Digital Library

عبدالشکور رشاد په زیار ترلاسه شوی چې د(ملا) خوشحال ونصیحت نامه د روسیان سمینار له پاره د پښتو ټولنې له خوا خپره شوی او هم د واصل د دیوان یوه بشپړه نسخه سناغلی هیوادمل د هند په رضالائبریري کې وموندله چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملاعطاءالله لیکلې او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۳۱/۲ - د واصل الفنامې :

د واصل دري الفنامې چې له الف نه تر یا پورې د مربع په بڼه ویلی شوي دي او په هر بند کې یو یو حرف عرفاني تفسیر شوي دي د عبدالغني کاسي په جونګ کې خوندي دي چې د کاتب الحروف په سریزه او تصحیح د کابل پښتو ټولنې له خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپرې کړي دي.

۳۲/۳ - د واصل دري شعرونه :

پوهاند رشاد لیکي: د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دیوان واصل په نامه یو کتاب خوندي دی، د دې دیوان شروع داسې شوي ده:

منکشف شد تا رموز علم الاسماء مرا
ماسوی الله در نیاید در نظر اصلا مرا

د کتلاګ مؤلف ورته کتبلي دي: «دا دیوه هندي شاعر

---

(۱): د هند د کتابخانو پښتو قلمي نسخې، ۱۰۳ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د پارسي اشعارو مجموعه ده (۱) مونږ چې دې ته وګورو چې روښانیانو په خپل ژبو لیکنې کولای شوې نو ویلای شو چې ښايي و اصل به دري شعرونه هم ويلي وي، خو بيا هم څو د ا نسخه ونه کتله شي پرېکړې حکم نشو کولای.

(۸) خواجه محمد روښاني

خواجه محمد یو بل روښاني شاعر دی چې په حالنامه کې يې يادونه شوې ده.

۱/۳۳ - د خواجه محمد شعر:

د حالنامې په ۴۰۹ مخ کې د خليفه خواجه محمد شعرونه راغلي دي، سره له دې چې د اشعارو کاتب غلط ليکلي خو بيا هم لوستل کېدای شي، نو به يې کند هاره ده او د شعرونو بحر يې لنډ دی (۲).

ما ته يو جونګ لاس ته راغلی چې په پېښور کې ښايسته خان نومي کسبلی دی، په دې جونګ کې د خواجه محمد په نامه پارکي خوندي وو، د اشعرونه دوه ډوله وو، يو ډول يې لنډ بحر کې په يوځا

(۱): وګورئ: د همدې شعرونو سريزه، ۱۶ مخ.

(۲): روښانيان يا د مغلو تاريکيان، ۱۱۶ مخ.

ډول لیکل شوي وو، چې دواړو ډولو بیلې - بیلې بڼې درلودې او دیوه شاعر نه منکارنه کیدل، خو کله مې چې د خواجه محمد بنگښ له دیوان سره مخامخ کړل نو ډول هلته ومو ندل شول. او س چې د ا موضوع را بر سېره کیږي نه فکر کوم چې دا خاص ډول شعرونه دي چې په لنډ بحر کې ویل شوي دي هم دی خواجه محمد وي چې د کتاب او راغونډونکي له خوا به د بنگښ په دیوان ورگډ شوي دي او یا هم څرنگه چې خواجه محمد بنگښ پخپله د تصوف او سلوك د لارې لاروی و، نو ښایي چې دی به د بایزید پیر د کورنۍ مرید و، دا خبره په دې هم پیاوړې کیږي چې بنگښ د بایزید روښان مخلصانو وو او خصوصاً د ده دا یو بیت خو دا شکل لا پسې پیاوړی کوي:

پیر روښان د میان علی د میان پنجوشه

هسې پوره ته پسې تللی دا ز عثیر دی (۱)

او هم خواجه محمد بنگښ د حالنامې د راغونډونکي معاصر او د واړه دا رنگ زیب په وخت کې لا ژوندي وو.

کریمداد (۹)

کریمداد د روښاني کورنۍ یا روښاني لارې یو تکړه غړی دی چې د دیوان تر لاسه کیدلو یې له نوموړي نه راویوست، فکر کیده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د بایزید روښان لمسی دی) وي، خو په پارسي کلام کې یې د «بنگښ» تخلص دی —

(۱) د خواجه محمد بنگښ دیوان، ۱۲۷ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د دی خیال ما ځی ورانه ښکاري ده (۱)،

۱/۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه:

د کریمداد روښانی د پښتو شعرونو نیمګړی دیوان تر لاسه شوی چې د انډیا آفس لندن په کتابتون کې ساتل کیږي، له دې دیوانه د پښتو پښتو اکیډمۍ نقل اخیستی او خپور کړی یې دی (۲).

د دیوان .... نوټ پوري رسیدلي او د انبکار وي چې دده دیوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، ځکه موږ وینو چې د اکثرو شاعرانو دیوانونه و هړی » په ردیفو کې ډیري غزلې خوندي کیږي.

د کریمداد شعر خوږ او روان دی، ځای په ځای یې لکه د نورو روښانیانو غوندې د کامل پیر وجود ضروري ګڼلی او بایزید روښان یې د دین سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- د کریمداد پارسی وینا:

د کریمداد د پښتو دیوان په پای کې د ده پارسی وینا هم ....

---

(۱): د کریمداد د دیوان سریزه،

(۲): دا دیوان د پښتو اکیډمۍ له خوا په ۱۹۶۳ کال په سلو مخو کې چیو رشوی او په سریزه کې یې دده په اړوند او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): د تفصیل له پاره وګورئ: د کریمداد دیوان.

ketabton.com - The Digital Library

راغلي ده او ښايي چې پارسي وينا يې هم تقوله نه وي تر لاسه شوې او له منځه تللې وي .

د کريمداد په دري شعرونو کې د ده نوم نشته بلکه د عيشي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې ځان عيشي بنگښي بللي خوشحال گنده نه ده چې د دې ديوان مصحح ښاغلي خيال بخاري .

دا کلام يوازې له دې امله چې د کريمداد له ديوان سره موښتې راغلي ، د ده بولي او که بل کوم دليل هم لري .

په هر حال تر اوسه دا وينا هم د ده بلله کيږي او موږ يې د کريمداد پارسي وينا بولو .

قادرداد روښاني (۱۰)

قادرداد هم يو روښاني شاعر او د خوږې وينا تښتن دی ، د ورکې وينا راپيدا کيدو او په چيرا دب او «ورکه خزانه» کې يې خوندي کيدلو دا دب په نړۍ وپيژانده ، دی هم د روښان د کورنۍ غړی او د ده کودی ؤ (۱۱).

۱/۳۶ - د قادرداد شعرونه :

د قادرداد تقوله وينا لا تر اوسه نه ده تر لاسه شوې، يوازې ـ

---

(۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۳۹۵ ، ۳۹۶ مخونه .

ketabton.com - The Digital Library

پښتلس پاړکي يې په ورکه خزانه کې راغلي دي ، شعريې خوږ، روان او دروښانې لاريې روښانونکی دی او هم دده په شعر کې دميني سويې ترانې راغلي او پرروښاني ادب يې عشقي وينا هم ورزياته کړې ده (۱) .

اورکزی (۱)

اورکزی هم دروښانيانو يو متأخر شاعر دی چې ددولسمې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده وينا لومړی ځل دخيبر ادب او بيا ورکې خزانې خوندي کړې ده. اورکزي يې نوم نه ښکاريي ، بريښي چې دی به په قام اورکزی وُ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه وُ ، په کوټه کې د ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزي په نامه يو ديوان خوندي دی چې داحمدشاه بابا په وخت کې ژوندکاوه (۲) او له روښاني اورکزي سره يې دژوند وخت يو دی نوکېدای شي چې قابل اورکزی هم دا روښاني ـ

---

(۱) ده دوينا او دده دپېژندگلوی له پاره وگورئ : خيبر ادب ، مراد شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۴ مخ پورې ، ورکه خزانه لومړی ټوک ۱۹۴۴ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۴-۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۲) : دا خبره ښاغلي سيال کاکړ راته کړې ده .

ketabton.com - The Digital Library

اورکزی وي ، خو بیا هم داخبره هله سپینیږي چې د قابل اورکزي دېوان ولوستل شي.

۱/۳۷ - داورکزي شعرونه :

اورکزی د دېوان خاوند ښکاري ، خوان د عشقي شعرونه لري ، خومونږ ته یې د کوتو په شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي،[ن]
د روښانه لاري تکړه لاروی او د روښان پیر کلک عقیدمند دی، وایي :

رامد د بایزید مسکین کړه په تقوی کې مې متین کړه
دعقبی د معاش فکر، هم دده په رهبری کړم

(۱۲) شیخ آدم روښاني

آدم د پښتو لرغوني دېوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشنغر په شاوخوا کې استېدلی دی ، داورنګ زېب دواکمنۍ په وخت کې یې ژوند کاوه او خواږه شعرونه یې ویلي دي.

۱/۳۸ - د آدم دېوان :

له آدم نه یو بشپړ دېوان پاتې دی چې نسخه یې بینګر تیاکې او لوېدیځ لري ، ترلاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او ترلاسه شوې

ketabton.com - The Digital Library

وینایې دوه نیم زره بیتونو ته رسېږي او وايي:

د دوو بېن قلا بهٔ کړم پېکې درې وړې
برکت مې په اوازکې د کامل شسته (۱)

میرخان روښاني (۱۳)

میرخان هم يو لرغونی روښاني شاعر دی چې میرزا-حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې یاد کړی دی او د دولت په دیوان کې يې يوې اوږدې قصيدې ځای نيولی دی.

۱/۳۹ - د میرخان دیوان:

د میرخان د دیوان يوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني میرزایف سره وه چې ترا وسه سپړله شوې او خپره له شوې نه ده (۲).

(۱) ادبي ستوري، دلیکوال اثر، دوهم ټوک، ۱-۲۴ مخونه.
(۲) همدا پورتني اثر ۲۵-۲۸ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

(٤)

روښانی ډوله لیکنې

روښانیانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده، چې حتی د ده مخالفانو هم په دې لاره له تللو نه ډډه نشوه کولای، اخوند درویزه ځان مجبور گڼه چې لکه د بایزید روښان غوندې مسجع نثر و لیکي او زامنو او ملگرو خو یې پخپلو لیکنو کې حتی په هغه لاره هم پل ایښی چې د درویزه هغه د بایزید روښان د کفر دلیل گڼه لکه وحدت الوجود چې د درویزه د زوی د کریمداد په وینا کې هم په ډاگه خوله تائید شوی او دا کار هم ثابتوي چې له روښانیانو سره د درویزه یانو مخالفت د دین او عقیدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د ښمنو په لمسه و.

له دې نه چې تېر شو د پخوانیو وینا والو څېنې داسې وینا وې هم شته چې ظاهره خو د روښان پیر او روښاني لارې یا دونه نه لري، خو د وینا الفاظ او معنی یې دا شاهدي ورکوي ـ

ketabton.com - The Digital Library

چې د ا وېناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او۔ دلته دځو همدغسې وېناوالو د وېناوو او ليکو يادونه کېږي .

نه اټکل کوم چې د اکسان هم روښانيان وو خو څرنګه چې د وېناوو په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پرېکړه حکم نه پرې کوم او د اوږدو او پلټنو څېړنو په هيله يې د دې ليکنې په لمنه کې لنډ ياد راخلم .

اخوند ميا داد (۱)

اخوند ميا داد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې په يوولسمه پېړۍ کې ... ژوند کاوه، موږ په روښاني شجره کې د بايزيد روښان يوولسمی چې د جلال الدين نوی دی، د ميا داد په نامه پېژنو او هم د روښان په پلار نۍ شجره کې د ده يو د تره کړوسی هم ميا داد نومېږي .

۱/۴۰ - د ميا داد شعرونه :

د ميا داد يو هغه شعر چې د عبد الغني کاسي له جونګ نه زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصی صوفيانه حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري، همدا ران د ده څو شعرونه د ملا ښايسته خان په جونګ کې هم شته (چې ما په ادبي ستورو کې خوندي کړي دي) قاضي عبد الحليم اثر د ــــ

ketabton.com - The Digital Library

د شیخ رحمکار کاکا صاحب خلیفه گڼلی او د اتمانزو یې سنوړ دلی دی، د ده د ژوند زمانه یې له ۱۱۰۰ هق کال نه را او روسته اټکل کړې ده(۱) نه له دې کبله چې د ده یو ټو لاسه شوی شعر د خاصې صوفیانه خلقې سره اړه لري اټکل کوم چې اخوند میاداد به روښانی شاعر و، د ده د دیوان یوه نسخه په کوټه کې د ښاغلی سیال کاکړ په کتابتون کې خوندي ده(۲) نو کله چې دا نسخه وڅېړل شي امکان شته چې د اسې ټکي تر لاسه شي چې د ده په روحانیت سربېره د ده روښانیت هم ترې ترگوتو شي.

(۲) شیخ فرید

شیخ فرید هم لرغونی شاعر دی او د وینا یې نمونه ترا پاتې دي.

۱/٤۱ - د شیخ فرید شعرونه:

د ده یو شعر ښاغلی اش په خیل تېر هېر شاعران کې خوندي کړی او له یوه هغه جونک نه یې چې په قصور کې لیکلی شوی، راخیستی دی.

څرنگه چې له یوې خوا په تېر هېر شاعران کې (۳) د ده -

(۱): تېر هېر شاعران، اش، له ۲۹ مخ نه وروسته.

(۲): دا خبره سیال کاکړ راته کړې ده.

(۳): تېر هېر شاعران، ۲۷ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

راغلي شعر د روښاني صوفيانه حلقې د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوي او له بلې خوا په روښانیان د مغلو تاریکیان (۱) کې د شیخ فرید په نامه یو سړی د میا روښان له مریدانو څخه ګڼل شوی نو ځکه اټکل کیږي چې دا شاعر به هم روښاني او د روښانیت د روښانه لارې لاروی وي.

اخوند مصري (۳)

۱/۴۲ - د اخوند مصري شعرونه:

د عبدالغني کاسي په جونګ کې د اخوند مصري یو شعر خوندي دی چې د روښاني خاصې صوفیانه شاعرۍ شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبي ستوري کې (۲) کې خوندي کړی دی، د ده دا روښاني دوه شعر هم ښیي چې اخوند مصري به هم روښاني شاعر وي.

آدین (٤)

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسي په جونګ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه -

---

(۱): روښانیان د مغلو تاریکیان ۱۵۳ مخ (۲): ادبي ستوري، ۱۲ - ۱۳ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

حلقې یو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کړی دی (۱)
فکر کېږي چې دا شاعر به هم د روښان د لارې تلونکی وي .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه :

د آزاد یو شعر چې د صوفیانه حلقې د شعرونو په خاص چوکاټ کې ویل شوی د کاسي په جونګ کې خوندي دی او ما ترې را اخیستی (۲)، د شعر به او د فکر د ولې دواړو دې اټکل ته لار هواروي چې آزاد دې روښاني شاعر وي .

(۶) سعید

۱/۴۵ - د سعید شعرونه :

د دولت روښاني شاعر په یو بیت کې د ارزاني، میرزا، او مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه ورسته د احمد او سعید نوم هم راوړی :

---

(۱) : وګوری : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

(۲) : هماغه اثر ، ۱۷ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

او ارن‌الی، میرزا، مخلص، احمد، سعید د ی (۱)
او د ابنیي چې احمد او سعید هم روښاني شاعران وو، خو
وینا یې چېرې نه وه، د کاسي په جونګ کې د سعید په نامه
یو تصوفي شعر خوندي دی چې ما په ادبي ستوري کې د سعید-
خلیل په شعرو کې راوړی دی (۲)، خو دده د شعر جوله او د
دولت شاعر دا پوړتني بیت د دې اټکل ځای پیدا کوي
چې دا شعر د ې ده دې سعید وي او نه د بریکړ و سندونو
ترپیدا کېدو پورې په دې باب پریکړه ی حکم
نه کوم.

احمد (۷)

۱/۴۶ - د احمد شعرونه:

د دولت په پوړتني بیت کې د احمد نوم هم شته. چې-
سنایي دا به هم روښاني شاعر وي، د وینا پته یې چېر ته
نه وه، خو د کاسي په جونګ کې د احمد په نامه یو شعر
خوندي دی او له بېخه نه یې سبکاري چې دا شعر به د روښاني-

(۱): وګورئ: د دولت لواڼي دیوان.

(۲): وګورئ: ادبي ستوري، ۴۲ - ۴۳ مخونه.

ketabton.com - The Digital Library

فکري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړی بیت داسې دی :

جنت یې روغ کړ په زړه ګلونه   چې یې ناستې د جنتجونه

په هرحال د دې کسانو په باب پرېکړی حکم نه کوم ، د دوی وینا وې روښانې ډوله او دوی روښان ډوله وینا وال بولم او باور یم چې د پښتو ادب د مینا نو راتلونکی ادبي هڅې او څېړنې به دا موضوع ښه روښانه کړي .

ketabton.com - The Digital Library

د دې رسالې اخځلیک

۱ - خیر البیان د بایزید روښان، عکسي چاپ، کابل، د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۵۳ ش

۲ - خیر البیان، د بایزید انصاري، د پښتو اکېډمۍ خپرونه، د حافظ عبد القدوس قاسمي په سریزه، ۱۹۶۷ ع.

۳ - د دولت دیوان، د استاد رشاد په سریزه، د پښتو ټولنې خپرونه ۱۳۵۲ ش

۴ - د واصل روښاني شعرونه، د پوهاند عبد الشکور رشاد په سریزه، د پښتو ټولنې خپرونه، ۱۳۵۳ ش.

۵ - د روښانیانو یوه بې نومه قلمي مجموعه، د مرحوم دوست محمد بریخ د کتابخانې، اوس د پښتو ټولنې د کتابتون.

۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلی مخزن، د لیکونکي د کتابخانې.

۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلی (بیانات افغاني) «دوه ټوکه» د لیکونکي د کتابخانې.

۸ - مخزن، د پښتو اکېډمۍ خپرونه، د کاکاخېل په سریزه، ۱۹۶۹ ع.

ketabton.com - The Digital Library

۹ - د ارزاني د قلمي ديوان يو نقل، د بېنوا د کتابخانې، ۲۱۸ مخه.

۱۰ - د ارزاني د نثر نقل، د استاد حبيبي د کتابتون.

۱۱ - ديوان ميرزا هـد افغاني په ۱۳۳۴ هـ ق کال کې د کندهاري تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.

۱۲ - د ميرزا خان د ديوان يوه نيمګړې قلمي نسخه، د ليکونکي کتابتون.

۱۳ - د ميرزا خان انصاري ديوان، د همېش خليل چاپ، ۱۹۵۹ ع.

۱۴ - ديوان کريمداد، د پښتو اکېډمي خپرونه، د خيال بخاري په سريزه، ۱۹۶۴ ع.

۱۵ - تذکرة الابرار والاشرار، د اخوند درويزه، د نشراو اشاعت سرحد خپرونه، ۱۹۶۰ ع.

۱۶ - ديوان خواجه محمد بنګښ، د پښتو اکېډمي چاپ.

۱۷ - د ملا بايسته خان قلمي جونګ، د ليکونکي کتابتون.

۱۸ - صراط التوحيد، د ادارهٔ اشاعت سرحد خپرونه، ۱۹۵۲ ع.

۱۹ - د پښتو يوه بې نومه قلمي مجموعه، د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خطي کتابتون.

۲۰ - د روسي پوهان انتخابات، د ميرزا د شرقي برخه، ۱۸۴۷ ع.

۲۱ - د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، د استاد حبيبي، ۱۳۴۲ ش کال.

۲۲ - د روښانيانو ملي نهضت، د اسلانوف، د ښاغلي محمد اکبر معتمد ژباړه، د پښتو ټولنې خپرونه، ۱۳۵۳ هـ ش.

۲۳ - د پښتو نثر په زده کړې لارې، پښتو اکېډمي.

۲۴ - د پښتو ادبياتو تاريخ، ښاغلي ربتين، د ادبياتو پوهنځي ګستتنر چاپ.

۲۵ - تاريخ مختصر افغانستان، استاد حبيبي، دوهم ټوک، ۱۳۴۹ هـ ش.

۲۶ - روښانيان د مغلو تاريکيان، عبدالاکبر خان اکبر، پېښور.

ketabton.com - The Digital Library

۲۷ - روحاني رابطه او روحاني تړون، قاضي عبدالحليم اثر، پېښور، ۱۹۶۵ع.
۲۸ - پښتانه د تاريخ په رڼا کي، سيد بهادر شاه ظفر کاکاخيل، پېښور.
۲۹ - افغانستان در مسير تاريخ، مير غلام محمد غبار، ۱۳۴۶، کابل چاپ.
۳۰ - د پښتو ادب تاريخ، بناغلی رښتين، کابل، ۱۳۲۵ ش.
۳۱ - ورکه خزانه، همېش خليل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ع، پېښور.
۳۲ - ورکه خزانه، همېش خليل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰، پېښور.
۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضي عبدالحليم اثر، ۱۹۶۳ع پېښور.
۳۴ - د خيبر ادب، مراد شينواری، پېښور، ۱۹۵۷ع.
۳۵ - پښتانه شعراء، لومړی ټوک، استاد حبيبي، ۱۳۲۰ ش، کابل.
۳۶ - ادبي ستوري، حبيب الله رفيع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
۳۷ - د پښتو خوالې تذکرې، حبيب الله رفيع، تاريخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش کابل.
۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۳ ش کال، لومړی گڼه، د ښاغلي رښتين مقاله.
۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکيډمی، لومړی کال، څلورمه گڼه
د حافظ عبدالقدوس قاسمي مقاله.
۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکيډمی، ۲ کال، څلورمه گڼه، د
ډاکټر محمد شفيع لاهوري د مقالې: (بايزيد انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبدالقدوس په وسيله).
۴۱ - آريانا مجله، ۲۸ کال، ۶ گڼه، دارو اېناد دوست محمد برېغ -
ند روښان د مکتب ديوه ناپېژندلې کتاب، ترسرليک لاندې مقاله.
۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړۍ گڼه، د ليکونکی « د پښتو يوه -
بې نومه قلمي مجموعه» مقاله.

ketabton.com - The Digital Library

٤٣ - هیواد، ۱۳۴٦ کال، نمری، د ښاغلی رښتین د قاموسي نسخې د پیژندګلوي مقاله.

٤٤ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کتلاګ، لندن، ۱۹٦۵ ع.

٤۵ - د ارواښاد استاد پوهاند عبدالحی حبیبي یادداشتونه.

٤٦ - د پیاوړي فولکلوریست او په پښتو مین لیکوال ښاغلی ولي محمد سیال کاکړ یاد داشتونه.

٤۷ - د ښاغلي زلمي هیوادمل یادداشتونه.

٤۸ - د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، زلمی هیوادمل، ۱۳٦۳ ش.

٤۹ - ادبي ستوري، دوهم ټوک، ۱۳۵۹ ش، کابل.

۵۰ - خیرالبیان، د حبیب الله رفیع په سریزه، د قاسم بنو چاپ، ۱۹۸۵ ع، پېښور.

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English